

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

Маловідомі сторінки історії

Ю. П. ЛАВРОВ (Київ)

Початок діяльності Союзу Визволення України

1 серпня 1914 р. почалася світова війна. А вже наступного дня провідні українські партії, що діяли в Австро-Угорщині, створили у Львові Головну Українську Раду, покликану об'єднати зусилля українського народу імперії для захисту своєї країни, її створення було підготовлено ще за два роки до виникнення війни. Під час балканського конфлікту, коли нависла загроза збройної сутички Росії з Австро-Угорщиною, 7 грудня 1912 р. у Львові зібрався з'їзд керівних діячів українських партій Галичини, учасники якого заявили, що "з огляду на добро і будучність українського народу, на випадок оружного конфлікту між Австро-Угорщиною і Росією, ціла українська суспільність однозгідно і рішучо стане по стороні Австро-Угорщини, проти російської імперії як найбільшого ворога України" ¹.

З серпня 1914 р. Головна Українська Рада звернулася з маніфестом до українського народу. Засудивши Росію як ініціатора розв'язання війни й "історичного ворога України", заявивши, що її поразка прискорить "годину визволення України", Рада вказувала, що "тільки той нарід має права, що вміє їх здобувати. Тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучими діями. Головна Українська Рада кличе Тебе до діла, яким Ти здобудеш нові права, утвориш новий період в своїй іс-

торії, знайдеш належне місце в ряді народів Європи. Нехай же сей поклик знайде відгомін в кожному українському серці! Нехай збудить в нашій народі давнє козацьке завзяття! Нехай вся наша суспільність буде не тільки видцем, ає якнайдіяльнішим учасником грядущих подій! Нехай віддасть всі свої матеріальні і моральні сили на те, щоб історичний ворог України був розбитий!". Закінчувався маніфест закликом до боротьби за ідеали, які в тодішніх умовах об'єднували українське суспільство: "Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!"

Маніфест підписати: Кость Левицький (голова Ради), Михайло Павлик, Микола Ганкевич (заступники голови), Степан Баран (секретар)². Крім них, до складу Ради входили Микола Батицький, Іван Боберський, Іван Кивенюк, Микола Лагодинський, Теофіл Мелень, Володимир Темницький, Кирило Трильовський, Володимир Старосольський і Лонгін Цегельський, які також підтримали маніфест³.

Одночасно з анатогічною відозвою до українців звернувся Союз українських парламентарних і сеймових послів Буковини, її підписати Микола Василько (президент), Єротеї Пігуляк, Юрій Лисак (заступники президента) й віцемаршатак краю Теофіл Драчинський. Трохи згодом з пастирським посланням до прихожан звернувся й католицький єпископат. Не залишилася осторонь політичних подій й президія Кола Польського, яка в своєму маніфесті висловила сподівання, що в результаті цієї війни буде відновлена єдина польська держава, а її "нарід, котрий стільки перетерпів, верне до своїх всеживих і однакових прав, як живе те постійне почуття справедливості"⁴.

Вже на шостий день війни ГУР об'єднала всі стрілецькі управи в містах і селах Галичини в одну Бойову Управу на чолі з Теодором Рожанковським і Кирилом Трильовським й розгорнула бурхливу діяльність щодо формування добровільних загонів січових стрільців, які разом з австрійською армією мали взяти участь у боях. Протягом короткого часу на заклик Ради до збірних пунктів з'явилося понад 30 тис. сільських юнаків, студентів, робітників, молодих інтелігентів, які висловили намір добровільно йти на фронт. Однак австрійський уряд, посиляючись на недостатню кількість амуніції й зброї, дозволив сформувати лише 10-тисячний український легіон січових стрільців, який після відповідної підготовки був направлений на карпатський фронт⁵.

Саме в ці надзвичайно важкі для Галичини перші дні війни, коли українців всіляко переслідувати шіасті та розлючена поразками на фронті австрійська солдатня, російські політемігранти — колишні активні члени УСДРП, с.-д. "Спілки", НУП, УДРП та група українських есерів вирішили створити у Львові політичну організацію — Союз Визволення України. Через багато років, пояснюючи мотиви його створення, В. Дорошенко писав, що "на Наддніпрянщині українство з вибухом війни зникло з поверхні землі й не могло навіть знаку про себе подати, мусіла в його імені заговорити політична еміграція, яка складалася з членів політичних партій, що діяли на батьківщині. А у Львові були тоді визначні діячі всіх цих партій"⁶.

4 серпня 1914 р. за ініціативою А. Жука й В. Дорошенка в одній з львівських кав'ярень були скликані збори російських політемігрантів львівської колонії. В них взяли участь, крім А. Жука й В. Дорошенка, Михайло Гаврилко (скульптор з Полтавщини), Дмитро Донцов, Микола Залізняк, Євген Любарський-Письменний, Марко Матієвський та Олекса Назарієв, які одноставно схватили ідею створення Союзу, обравши його головою Д. Донцова. Створення СВУ було підтримане керівниками ГУР К. Левицьким й М. Васильком, а також митрополитом А. Шептицьким⁷.

Продемонструвавши у такий спосіб самостійницьку визвольну акцію, засновники Союзу в його платформі, відредагованій А. Жуком⁸ і

опублікованій 5 жовтня у "Вістнику СВУ", заявили, що беруть "під теперішню хвилю" на себе представництво національно-політичних і соціально-економічних інтересів українського народу в Росії, реалізацію яких пов'язують з її розгромом у війні. "Національно-політичною платформою Союзу, — зазначалося далі, — є державна самостійність України. Формою правління самостійної української держави має бути конституційна монархія з демократичним внутрішнім устроєм політичним, однапалатною системою законодавства, горожанськими, язиковими й релігійними свободами для всіх національностей і віросповідань, з самостійною українською церквою"⁹.

Пояснюючи згодом цю досить дивну монархічну орієнтацію засновників Союзу — колишніх соціалістів, В. Дорошенко вказував, що "хоч більшість членів СВУ складалася з членів лівих українських партій, головню колишніх соціал-демократів, проте, вони, зважаючи на те, що ворожі Росії держави та їх союзники й прихильники є, за винятком Туреччини, конституційно-демократичними монархіями, висловилися за конституційну монархію як політичну форму майбутньої Української Держави"¹⁰.

У разі захоплення австрійськими військами частини російської України Союз домагатиметься утворення з усіх українських земель окремого автономного краю в складі Австрії. Одночасно з розбудовою самостійної української держави має бути проведена аграрна реформа на користь селянства, що є основним економічним принципом Союзу.

Найважливішими практичними завданнями Союз вважав: організацію українського суспільства для втілення в життя своїх принципів; запровадження національної громадсько-політичної організації відвоєнованих у Росії й окупованих українських земель; підготовку до скликання українського національного конгресу, який визначить "форму правно-державної організації відібраних від Росії внаслідок війни чи на основі рішення міжнародної конференції українських земель", їх внутрішній політичний устрій, аграрні відносини тощо; захист інтересів українського народу і його національно-державного розвитку перед урядами воюючих держав і на міжнародних конференціях; популяризацію української справи в Європі шляхом публікації спеціальних видань, у пресі тощо".

Завершувалася платформа виразом впевненості "в остаточну перемогу австро-угорської і німецької армій і в розбитті Росії, вірять українці і в те, що на руїнах російської імперії, сеї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна"¹².

Ідейні та організаційні засади СВУ закладалися ще за кілька років до війни й поступово набували дедалі конкретніших форм. "На протязі трьох років перед вибухом війни, — писав А. Жук у 1917 р., — серед української політичної еміграції, в купі з приїзжими з Росії українськими діячами, велися оживленні дискусії про потребу самостійницької політичної акції російських українців. Робилися різні заходи в сім напрямі"¹³.

Зокрема, особливо помітну роль в історії визвольного руху українського народу відіграли проведені у Львові 4, 5 і 6 березня 1911 р. таємні наради визначних політемігрантів з Східної України А. Жука, В. Степанківського, Л. Юркевича, в роботі яких брали участь також В. Кушнір й В. Липинський. Саме на них вперше було розглянуто питання про необхідність підготовки самостійного виступу українців Росії у разі виникнення австро-російської війни і накреслено шляхи розгортання боротьби за побудову незалежної української держави. Для досягнення цієї мети учасники наради висунули ідею створення широкої демократичної самостійницької організації, яка б могла об'єднати на платформі боротьби за самостійну українську державу якнайширші

верстви українських трудящих, незалежно від їх партійної приналежності та поглядів¹⁴.

Протягом другої половини 1911 й 1912 р. у ході листування між А. Жуком та В. Липинським були остаточно узгоджені ідейні засади такої організації, вироблений її статут. На пропозицію В. Литинського вона отримала назву Союз Визволення України¹⁵.

Безпосереднім наслідком згаданих нарад, дискусій та обговорень стало заснування у Львові з ініціативи А. Жука і під його фактичним керівництвом Українського Інформаційного Комітету, який, складаючись переважно з галичан, встановив і розвинув контакти з розпорошеними по європейських країнах українськими політичними емігрантами та українськими діячами в російській Україні. "Його цілі, — зазначав згодом А. Жук, — мали на оці загальні справи українського руху, а його діяльність спочивала фактично в руках одного з членів президії основаного потім Союзу визволення України"¹⁶.

Хоча Український Інформаційний Комітет не мав суттєвої підтримки з боку австрійського уряду, який здавна робив у Галичині ставку лише на поляків, проте йому вдалося заснувати свої осередки в ряді європейських столиць, зокрема в Празі (І. Бочковський), Парижі (Я. Федорук), Софії (Л. Шишманова-Драгоманова) і Лондоні, де завдяки зусиллям В. Степанківського був створений Український Комітет, який складався з англійців і очолювався Дж. Рафаловичем¹⁷.

Ідеї боротьби за визволення України від російського ярма і побудови самостійної української держави перед світовою війною набули поширення і серед визначних політичних діячів Наддніпрянщини. Зокрема, М. С. Грушевський у щоденниках, вилучених у нього поліцією під час арешту в 1914 р., передбачаючи неминучість австро-російської війни й те, що Австрія може захопити частину російської України, прогнозує майбутній рівень відносин між австрійським урядом і самостійною українською державою, вказував, що "при майбутній війні Австрія повинна мати на увазі, що війна [буде вестись] на українській території, [повинна] обіцяти релігійну й національну свободу, викуп великої власності і дати українцям надію бути головною народністю, кордони [України] визначені по Прип'ять, Дністер і Чорне море..."¹⁸

Значний внесок в обґрунтування самостійницьких ідеологічних концепцій майбутньої української держави у передвоєнний час зробив колишній український соціал-демократ Дмитро Донцов. 1913 р. у Львові на другому всеукраїнському студентському з'їзді він виступив з доповіддю, в якій закликав молодь до праці по створенню самостійної української держави, спираючись на підтримку Австро-Угорщини й Німеччини. Свою концепцію Д. Донцов розвинув у спеціальних працях — "Сучасне політичне положення нації і наші завдання" та "Модерне москвофільство", опублікованих того ж року.

З кінця XVIII ст., включивши Галичину у сферу своїх стратегічних інтересів, російський уряд пильно стежив за тим, що там відбувалося, матеріально підтримуючи "москвофілів" як своїх прибічників. Особливо непокоїв його розвиток українського національного руху, який посилювався після революції 1905—1907 рр. Вважаючи, що українські рухи в Галичині й Наддніпрянщині тісно зв'язані між собою і є т. з. "мазепинством", спрямованим на відторгнення України від Російської держави, царизм, готуючись до війни з Австрією, водночас готувався й до розгрому українського руху в Галичині.

Після захоплення російськими військами Львова (22 серпня) й східних галицьких земель там було створене генерал-губернаторство на чолі із запеклим шовіністом графом Олексієм Бобринським (двоюрідним братом члена Державної Думи Володимира Бобринського, який неодноразово брутально втручався в галицькі справи). Йому допомагало створе-

не за наказом міністра внутрішніх справ тимчасове жандармське управління, яке очолив полковник Мезенцев, що мало виявляти у краї "австрійських шпигунів", "мазепинців".

Виконуючи наказ свого начальства, Мезенцев 30 грудня 1914 р. надіслав у Департамент поліції величезне (близько 25 с.) підсумкове донесення про т. з. "мазепинський" рух у Галичині й на Наддніпрянщині напередодні війни, в якому наводилися справжні факти і вигадки. Як випливає з донесення, у цьому самостійницькому русі, крім представників галицьких партій, брати участь відомі українці з Росії — М. С. Грушевський, Є. Х. Чикаленко, М. В. Лисенко, Л. Жебуньов (Київ), М. Міхновський (Полтава), Д. Луценко (Одеса), А. Кримський (Москва) і О. Лотоцький (Петербург)¹⁹.

Після 1905 р. в середовищі галицьких партій та їх прибічників на Наддніпрянській Україні, за переконанням Мезенцева, остаточно сформувалася ідея "самостійности України", і для її втілення в життя було вирішено скористатися можливим австро-російським конфліктом на Ватиканському півострові і при переході австрійських військ через російський кордон підняти на Півдні Росії заколот, а потім відторгнути Україну і на її території при підтримці центральних європейських держав створити "Українське королівство" під габсбурзьким скіпетром²⁰.

Як бачимо, внаслідок відсутності конкретних фактів жандарми посилаються на дуже нереальні плани "українських заколотників". Однак маємо підстави твердити, що вигадки Мезенцева підтримували представники найвищих урядових кіл.

За безпідставним твердженням Мезенцева, між вказаними вище провідними українськими діячами і австрійським ерцгерцогом Францем-Фердинандом був нібито укладений формальний договір про можливе відторгнення України від Росії. В 1910 р. в курортному місті Конопиште ерцгерцог дав спеціальну аудієнцію об'єднаній делегації українців — Є. Олесницькому й митрополиту А. Шептицькому (з Галичини). Є. Чикаленкові, М. Лисенкові й М. Махновському (з Наддніпрянщини), які начебто обіляли спадкоємцеві престолу розгорнути в Росії пропагандистську діяльність на користь австрійської династії. Про цю подію, за словами Мезенцева, було відомо керівникам усіх галицьких партій²¹.

Наведений факт сам по собі дуже цікавий і багато про що міг би говорити, але в джерелах досі не знайдено жодного його підтвердження. Відмовився визнати факт аудієнції у ерцгерцога й Є. Чикаленко. Коли в 1917 р. С. Єфремов, розбираючи документи київських жандармів, знайшов копію донесення Мезенцева і показав її Чикаленкові, останній заявив, що це вигадка, і згодом у своєму "Щоденнику" писав: "Ніколи я не був на нараді у ерцгерцога Франца-Фердинанда і навіть не снилось мені про це, бо ніколи я його і в вічі не бачив"²².

Незважаючи на таку категоричну заяву Є. Х. Чикаленка, не можемо відкинути або спростувати наведений факт, бо автор "Щоденника" часто чомусь "забував" про надзвичайно важливі події — наради, збори, міжпартійні переговори, в яких брав безпосередню участь, і ми дізнаємося про них з мемуарів інших учасників цих подій або з документів, що збереглися (наради представників ТУП і кадетів напередодні виборів до IV Державної Думи, подробиці засідань Ради ТУП та їх рішення тощо).

Спочатку в Союзі Визволення України було майже 10 українців з Наддніпрянщини²³, а до його керівного виконавчого органу — Президії — входили Д. Донцов (голова), В. Дорошенко, А. Жук та М. Затізняк. Після заснування Союзу його керівники разом з провідними діячами галицьких партій відвідали М. С. Грушевського, який приїхав відпочити на своїй дачі в Криворівні поблизу Косова. Розповівши йому про початок війни та про становище в Галичині, прибулі обговорили з ним перспективи розвитку українського руху в умовах війни²⁴.

Незабаром М. С. Грушевський у Криворівні опинився в надзвичайно скрутних обставинах. З одного боку, йому та його родині (дружині й дочці) після початку війни загрожувала розправа австрійської контррозвідки під приводом ліквідації "московського агента", а насправді як найвизначнішого провідника українського руху, а з другого, — в разі захоплення його швидко наступаючими російськими військами він міг бути знищений як найвидатніший "мазепинець" і "австрійський агент"²⁵.

Крім того, М. С. Грушевському стало відомо, що проти нього, як завідуючого кафедрою університету у Львові, за публікацію в липневому номері "Літературно-наукового вісника" статті "Сараєвська трагедія" австрійською прокуратурою розпочате дисциплінарне розслідування, яке в умовах відступу австрійців з Галичини невідомо чим могло закінчитись²⁶.

Враховавши всі ці обставини, керівництво СВУ звернулося по допомогу до австрійського генерального штабу, і М. С. Грушевський з сім'єю "військовим автом" був вивезений до Угорщини, звідти прибув до Відня і, побоюючись за долю українського руху в Росії, збирався виїхати до Києва. Перед від'їздом М. С. Грушевський, як писав згодом В. Дорошенко, "відбув конференцію з Президією СВУ і обіцяв підтримувати зносини з СВУ. В тій цілі [було] уложено умовні вислови для листовної кореспонденції"²⁷.

З великими труднощами через нейтральні країни в середині листопада М. С. Грушевський добрався до Києва, а вже 27 листопада на квартирі Дм. Дорошенка, розташований на Львівській вулиці (нині — вул. Артема), було скликано Раду ТУП, на якій він виступив з доповіддю про становище українського руху в Галичині. За спогадами Дм. Дорошенка, М. С. Грушевський докладно розповів присутнім про жахливе становище галицьких українців — "русинів", звинувачених австрійцями й поляками у зраді, жорстоке їх переслідування польською місцевою адміністрацією Галичини, масове їх виселення до тирольських і пітерських концтрапційних таборів, безжалісні судові процеси над ними.

М. С. Грушевський повідомив членів Ради, що з наступом російських військ у Галичині центром української еміграції став Відень, де діє створена на початку війни Головна Українська Рада, що об'єднала українських послів у парламенті та сеймі і представників усіх українських партій, але австрійський уряд мало з нею рахується, вважаючи, що для нього Галичина вже втрачена назавжди. Під керівництвом цієї ГУР патріотично настроєне населення почало вступати до підрозділів т. з. українських "січових стрільців", однак австрійський уряд обмежив кількість таких військових формувань 2—3 батальйонами.

Розповів М. С. Грушевський київським тупівцям і про те, що в Австрії революційні емігранти Наддніпрянщини створили "Союз визволення України", який поставив своєю метою заснування самостійної української держави. Він був визнаний австрійським і німецьким, а згодом турецьким і болгарським урядами представником майбутньої української держави і воюючою з Росією стороною. За дозволом австрійського й німецького урядів СВУ проводив велику роботу в таборах російських військовополонених, яких на жовтень 1914 р. було близько 130 тис. чол.²⁸

Отже, вже в листопаді 1914 р. ТУП мав досить докладну інформацію, так би мовити, з перших рук про все, що відбувалося на іншому боці австро-російського фронту, і через М. С. Грушевського міг підтримувати зв'язки з українською еміграцією у Відні. Вислухавши й обговоривши повідомлення М. С. Грушевського, Рада ТУП, за словами Дм. Дорошенка, ухвалила "просити діячів "Союза визволення України", як це буде тільки можливо, щоб вони були дуже обережні у своїх виступах від імені цілої України: не знаючи наших обставин, не маючи з

нами контакту, вони могли наробити помилок своїми виступами й заявами від імені усієї України. До такої обережності змушувало нас і те, що, як оповідав М. С. Грушевський, поруч "Союзу визволення України" зав'язалася у Відні група українських "соціалістів-революціонерів", яка просто стояла на послугах австрійського генерального штабу і яка своїми безвідповідальними вчинками могла наробити багато лиха. Від таких людей треба було нам старанно відгородитися"²⁹.

Однак вже наступного дня після згаданого засідання Ради ТУП, 28 листопада 1914 р., М. С. Грушевського заарештували у Києві і згодом вислали вглиб Росії під нагляд поліції. Незважаючи на арешт Грушевського, який підтримував з Президією СВУ безпосередні контакти й розробляв перспективні домовленості про методи подальшого спілкування, київські тупівці й надалі якимось чином отримували інформацію про його діяльність, а взимку 1915 р. навіть одержали від нього запрошення встановити прямі контакти. Ця пропозиція обговорювалася на засіданні Ради ТУП, яке відбулося на квартирі Матушевського. Розповідаючи про нього у "Щоденнику", Є. Х. Чикаленко зауважував, що "тепер (після контрастуну австрійських військ і відступу російської армії з Галичини. — Ю. Л.) мрії цього Союзу не здаватися нам такими фантастичними, як на початку війни *, бо тепер ми певні були, що Германія з Австрією захоплять Україну принаймні по Дніпро, аче вступати в контакт із Союзом ми — тоді ще федералісти -- не вважати можливим, хоч нічого не мати проти того, щоб зав'язати з ним зносини через служащих у нейтральних консульствах"³⁰~~³¹.

Що ж до контактів М. С. Грушевського з СВУ, то вони, з одного боку, на тривалий час перерватися після його арешту, а, з другого, повернувшись після Лютневої революції на Україну і ставши біля керма розбудови української незалежної держави, долаючи величезні труднощі у взаєминах з Тимчасовим урядом, який вважав СВУ монархічною австрійською організацією, Михайло Сергійович, як голова Центральної Ради, вважав за краще не підтримувати з ним ніяких зв'язків. Питання про стосунки з СВУ двічі розглядалося на засіданнях Центральної Ради, рішення якої були опубліковані у "Вістях з Української Центральної Ради" (№24), "Киевской мысли" (№203) і "Новій Раді" (№18). Зокрема, 30(17) серпня 1917 р., очевидно, у відповідь на якийсь запит на засіданні Матої Ради "М. С. Грушевським [була] зроблена заява про те, що Ц. Р. ні в які стосунки з СВУ не вступає, про що ще в травні була прийнята постанова, яка залишилася в силі"³².

Розрив М. С. Грушевським стосунків з СВУ дуже образив його керівників. Так, у 1954 р., на схилі літ, В. Дорошенко, який тривалий час жив на львівській квартирі Грушевських й брав безпосередню участь у їх евакуації з Криворівні в 1914 р., з гіркотою зазначав, що, "ставши Головою Центральної Ради, Грушевський забув свої обіцянки і видко під впливом свого соціалістичного товариства "дунув і плюнув" на Союз як на організацію антисоціалістичну й монархічну. Але не всі на Україні були такої думки про СВУ, як приятелі Грушевського"³³.

Звичайно, можна зрозуміти образу й обурення В. Дорошенка та його товаришів з СВУ, але в умовах перших місяців існування Центральної Ради М. С. Грушевський, як її голова, мав враховувати безліч всіляких обставин й, очевидно, інакше поводитися не міг.

Першою помітною акцією Союзу було видання написаної Д. Донцовим і видрукованої за кошти, добуті К. Левицьким в австрійському міністерстві закордонних справ, демагогічної і, як згодом визнаватися самими членами СВУ, дуже невдалої відозви "До українського народу в Росії"³⁴. Засудивши дії самодержавного уряду, що призвели до розв'язання війни, автор відозви закликав українців Наддніпрянщини, частина якої за планами Австрії й розрахунками членів Союзу мала бути

окупована австро-угорськими військами, не "лякатися австрійського війська! Бо в нім сотки тисяч галицьких українців — наших братів. Бо з ним ідуть українські "Січові стрільці". Се військо допоможе нам вигнати з нашої землі всіх царських чиновників і урядників, що сараною вкрили наш край! Поможє розвалити ту прокляту тюрму народів, що зветься імперією царя. Поможє нам стати панами на власній землі. Принесе нам свободу і землю!

Воно принесе нам *землю*, бо всі землі — панські, удільні та великих панів-підніжків царя — перейдуть на *вічну владу селянам* у всіх краях, зайнятих Австрією"³⁵.

Закінчувалася відозва не менш демагогічними закликами до українців Росії вітати Австрію, скинути російське ярмо, розбити царську монархію, бо тільки тоді встане вільна Україна, помститися "за сльози жінок і дітей наших! За кров замучених в каторзі і на шибеницях братів наших! За збечечений край наш, за його кайдани"³⁶.

Натякані розвитком українського руху в Галичині — створенням ГУР, Союзу Визволення України, виданням ними відозв до українського народу, царські власті з остраху нерідко перебільшували вплив вказаних організацій. На підставі вищезитованого донесення жандарма Мезенцева з Галичини Департамент поліції 11 березня 1915 р. видав циркуляр №67376, розісланий усім жандармським управлінням Європейської Росії. В ньому, зокрема, вказується, що з початком війни і створенням у Львові ГУР й СВУ, а також після видання ними відозв до Києва з метою їх розповсюдження була направлена велика група керівних діячів галицьких партій, у тому числі Лонгін Цегельський, В'ячеслав Будзинський, Микола й Левко Ганкевичі, Іван Сіяк, Федір Корольов, Феофіл Мелень, Юліан Бачинський та ін. В Києві їх буцімто приймати в українському клубі "Родина" на Великій Володимирській вулиці, де були присутні керівники київських українців — видавець щоденної газети "Рада" Є. Х. Чикатенко, Леонід Жебуньов, Павло Лавров (Юрій Сірий), декілька студентів й делегати від українських діячів Полтави, Харкова, Катеринослава та Одеси.

На зборах у клубі "Родина", а потім у квартирі Чикаїєнка начебто була заснована українська організація "Союз визволення України". Його найближчим завданням було очолити роботу львівських українських організацій, керівники яких пішли на фронт або виїхали вглиб Австрії, проводити пропаганду серед населення і військ російської України. Діяльність організації розпочаєся з розповсюдження прокламацій "в Південній Росії", надрукованих у Києві³⁷.

До участі в роботі Головна Рада цього "Союзу визволення України" закликача всі студентські організації українців Петербурга, Москви, Юр'єва, Варшави, Харкова та Одеси, в яких були створені філії київського Союзу під назвою "Комітет Союзу визволення України. Головна Рада студентів". Через студентські організації з київського центру директиви надходили до низових організацій — гуртків, які, в свою чергу, повинні були інформувати центр про свою роботу. Головним завданням Союзу в Росії, писав Департамент поліції, було створення міцної організації своїх відділень і низових груп (гуртків), а потім викликати на Україну в певний час повстання³⁸.

Далі Департамент поліції застерігав місцеві жандармські управління, що для розповсюдження відозв ГУР і віденського СВУ в Київську губернію виїхав Л. Цегельський, Харківську — Л. Ганкевич, а М. Ганкевич — в Херсонську та Бессарабську губернії. Крім того, кожний з названих пропагандистів прибув у Росію з своїми помічниками, які повинні були не лише розповсюджувати відозви та літературу, а й впливати на місцеве населення і війська, розташовані в Південній Росії, в сприятливому для Австрії дусі³⁹.

Хоча фантазія авторів циркуляру перевершила всі межі, жандармам не вдалося виявити будь-яких ознак перебування галицьких пропагандистів на російській Україні. Дані про зв'язок СВУ з російською Україною виявилися перебільшеними. Про слабкість таких контактів згодом писав О. Скоропис-Йолтуховський: "Від Батьківщини були ми цілком відрізані. З України до нас за весь час війни приїздив двічі лише один чоловік — д. Г." ⁴⁰. Докладніші відомості про ці поодинокі зв'язки українського громадянства з СВУ в роки війни знаходимо у публікації В. Дорошенка в газеті "Свобода" за 1954 р.

На початку війни більшість політичне свідомого українського громадянства дотримувалася поразеньських настроїв й тому раділа за СВУ, читаючи в російській пресі шалені нападки на нього. На аналогічних позиціях перебувала й значна частина української соціал-демократії, яка навіть виділила для зв'язку з СВУ свого представника — "д. Г." Євгена Голицинського, колишнього члена Закордонного комітету РУП, який після відомого "невідбутого" з'їзду РУП у 1904 р. відійшов від керівної роботи в партії. "Голицинський, — писав В. Дорошенко, — вдома наворотами був у Відні, відбув наради з Президією СВУ, а також був прийнятий графом Тісою в присутності Л. Цегельського. Побував Голицинський і на Балканах (у Болгарії. — Ю. Л.). Отже, міг повернутися на Україну, докладно поінформувати земляків про цілі й роботу СВУ. Під час перебування у Відні Голицинський умістив у "Вістнику СВУ" інформаційну статейку⁴¹ про становище на Україні, підписавши її для конспірації "Маруся".

Однак слід зазначити, що поодинокі контакти з СВУ не справили (та й не могли справити) помітного впливу на розвиток українського національного руху, бо для цього на Україні, яка була прифронтовою зоною, не існувало щонайменших умов. Будь-який революційний або національний рух на Україні в період війни жорстоко переслідувався, а справи про його учасників, як правило, розглядали військові трибунали.

Дозволивши існування СВУ в складі Головної Української Ради як її члена з дорадчим голосом, австрійський уряд вважав, за свідченням О. Скорописа-Йолтуховського ⁴², діяльність Союзу несерйозною й утопічною. Знаючи, що СВУ не має матеріальних засобів для існування і з початком війни виявився цілком відрізним від російської України, майже втративши з нею зв'язки, уряд навіть після палких заяв Союзу про готовність боротися з Росією як з ворогом України на боці центральних держав в ім'я майбутньої побудови самостійної української держави лише з великим упередженням мії⁴³ вбачати в ньому рівноправного союзника. Як Австро-Угорщина, так і Німеччина готові були вбачати в членах Союзу людей, яких можна використати "за гроші для звичайної шпигівської чи бунтівничої праці в заплілі московської армії" ⁴³.

Тому, коли М. Меленевський і О. Скоропис-Йолтуховський після створення СВУ прибули з Англії до Львова і запропонували свої послуги консулові австрійського міністерства закордонних справ Є. Урбасові, що займався українськими справами і якому було доручено виявити серед українців у Австрії осіб, здатних сприяти ослабленню російського наступу, останній одразу запитав, які засоби вони мають для того, щоб негайно викликати на російській Україні революцію⁴⁴.

Коли ж прибулі, сподіваючись, що Австрія відвоює у Росії значну українську територію, заявили, що перш ніж включитися в боротьбу на боці центральних держав вони бажали б знати, яку позицію займе австрійський уряд щодо російської України, тобто які здобутки державного й соціального характеру отримає український народ, більшість якого становить селянство, то зустріти цілковите нерозуміння з боку консула. Лише після тривалих переговорів, згадував О. Скоропис-Йолтуховський, "згодився п. консул, нарешті, з нами цілком, що коли справді царською

і панською землею можна перетягти на бік Австрії українського селянина і жовніра під час війни, то для цього є єдиний певний засіб — царський маніфест", а не демагогічна прокламація нікому в той час невідомого СВУ. Крім того, цей маніфест повинні підписати обидва імператори⁴⁵.

У такий спосіб домовившись через консула Є. Урбаса з міністерством закордонних справ про свою подальшу роботу, Меленевський і Скоропис-Йолтуховський на пропозицію того ж консула взялися за підготовку проекту маніфесту, який після багатьох погоджень і доопрацювань мав бути підписаний і опублікований, аіе він так і не побачив світ. Після переговорів, вступивши за порадою Урбаса до СВУ і отримавши повноваження від голови Союзу Д. Донцова, Меленевський і Скоропис-Йолтуховський виїхали до Відня для редагування й публікації підготовлених ними ще у Львові звернень до народів Європи, а також до урядів нейтральних держав, з якими в минулому Україна була зв'язана.

25 серпня серія цих звернень і заяв після спільного редагування на пленумі СВУ була опублікована і незабаром отримала відгуки у багатьох країнах Європи. Зокрема, в зверненні "До громадської думки Європи" СВУ вказував, що, підштовхнувши людство до небувалої за розмірами війни, Росія, зробивши знаряддям своїх агресивних планів ідею т. з. "панславизму", поневолила самостійну Українську державу, розчавила Польщу, ослабила Туреччину і збирається захопити Дарданелл й Константинополь, зробивши Галичину воротами на цьому загарбницькому шляху. З цією метою вже багато років проводить Росія підривну роботу серед українців Галичини, привертаючи їх на свій бік.

Тому навіть розгром Росії у цій війні не зможе припинити її зазіхань на інші країни Європи і буде лише слабким ударом, після якого вона швидко відродиться й продовжуватиме свою "панславистську" політику. "Лише свободна Україна, — зазначалося даті у відозві, — зв'язана з тридержавним союзом, могла би через свою далеку територію від Карпат аж до Дона і Чорного моря творити забороло для Європи проти Росії, яке раз на все зробило б нешкідливою експанзію царизму та увільнило б слов'янський світ від впливу панславизму"⁴⁶.

Україна завжди боролася проти російського наступу і в своїх визвольних змаганнях змушена була шукати допомоги на Заході, її гетьмани — Богдан Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Мазепа та Орлик з цією метою зверталися до німців та шведів. Навіть за Катерини II українська шляхта змушена була шукати порятунку від "московської тиранії" при пруському дворі.

Українці з російської України, об'єднавшись у "Союз Визволення України", докладуть максимальних зусиль для прискорення поразки Росії і "в сих важких часах, в котрих наша нація по обох боках кордону готується до остаточної боротьби з нашим смертельним ворогом", звертаються з цим закликом до світу за допомогою українській справі. "Ми, — проголошувалося у відозві, — звертаємося з тим глибоким переконанням, що *українська справа* є рівночасно справою європейської демократії. Європа доти не прийде до сили, доки не буде вільна від грози інвазії царизму, доки не буде певна своїх культурних надбань, доки на широких степах України не повстане *забороло проти Росії*"⁴⁷.

Колосальні жертви, яких зазнав український народ у боротьбі з Росією протягом кількох століть, дають йому, на думку авторів відозви, право "жадати уваги та розуміння цивілізованого світу для нашої справи, для незатежності України!"⁴⁸.

У зверненні до болгарського народу СВУ відзначав, що "Російська імперія була і є ворогом усякого поступу, могилою народів. І в теперішній війні перемога Росії значила би перемогу на довгі роки страшної реакції, перемогу дикого абсолютизму над демократією і західноєвропейською

культурою, значила би, що різні слов'янські народи стогнали б і дати в ярмі. Ми, Українці, і ви. Болгари, мусимо рішучо виступити в сей великоважний момент! На нас спадає великий історичний обов'язок здемаскувати брехню московського панславізму! Бо остаточно рішається наша доля — бути чи не бути"⁴⁹.

Закінчувалося звернення побажаннями щастя болгарському народові. "В сей час, — говорилося в ньому, — український нарід пересилає вам не слов'янські, а загальнолюдські, найтепліші братерські почуття"⁵⁰. У відповідь "Болгарський національний союз" надіслав СВУ теплого дружнього листа з висловленням розуміння його боротьби⁵¹.

Вказавши у відозві до румунського народу, що його одноплемінці — бессараби стогнуть у російському ярмі й мріють про своє визволення, СВУ відзначав, що "лише розбиття Росії і випиртє її до її етнографічних границь старого московського царства кладе раз на все кінець російському імперіалізму й обезпечує сусідів від російської інвазії"⁵². Вказавши, що намагання захистити свої кордони й визволити зрабовану Бессарабщину, безумовно, штовхне Румунію до союзу з Австро-Угорщиною й Німеччиною, спрямованого проти Росії, діячі Союзу висловили сподівання, що це, в свою чергу, приведе до зміцнення Румунії й укладення нею союзницької угоди з незалежною Українською державою для боротьби проти спільного північного ворога⁵³.

З спеціальною відозвою СВУ звернувся і до турецького народу. Вказавши в ній на давні зазіхання Росії на турецькі протоки Босфор та Дарданелли, а також на Константинополь, діячі Союзу закликали Туреччину спільно добиватися розгрому Росії й відтіснення її до етнографічних кордонів Московського князівства. Вільна Україна, яка повстане після цього, за переконанням складачів відозви, буде завжди в мирі з Отманською імперією й турецьким народом⁵⁴.

Через багато років, повертаючись до цих відозв і оцінюючи висловлені в них думки й положення, один з їх авторів — О. Скоропис-Йолтуховський писав, що їх слід вважати "першим державним виступом самочинного представництва російських українців в імені суверенного Українського Народу в ХХ столітті"⁵⁵.

Випустивши ці відозви у вигляді прокламацій, а також передавши їх для публікації в пресі центральних держав, діячі Союзу, вважаючи себе повноважними представниками майбутньої, але поки що не існуючої української держави, намагалися вручити звернення послам нейтральних держав у Відні. Однак останні, очевидно, ставлячись упереджено до керівників Союзу як представників України, не поспішали приймати від них відозви.

Разом з тим австрійський уряд схвально поставився до перших кроків членів Союзу, яким вдалося переконати його в доцільності співпраці з СВУ. Доповідаючи урядові про мобілізацію на боці Австрії українських сил для боротьби проти Росії, чиновник австрійського міністерства закордонних справ Є. Урбас 1 вересня 1914 р. із задоволенням зазначав, що "серед українців російської державної приналежності, які під сучасну пору знаходяться поза Росією і яких, з огляду на їхні широкі зв'язки в Україні, можна вважати за представників політичних кіл цієї російської державної території, утворився "Союз визволення України". Провідники цього Союзу заявили мені спонтанну рішимість при вступі наших армій в Україну викликати повстання їхніх земляків проти Росії за нашими прапорами при передумові, що ми принесемо українському селянству (85 % населення) очікувану нетерпляче аграрну реформу або що принаймні не будемо робити перешкод при самостійному проведенні цього діла... Напевно, — передбачливо зауважував Є. Урбас, — можна буде знайти такий спосіб переведення, що жадною мірою не суперечив би нашим правним поглядам., а також виминав враативість польських

великих землевласників. План такого компромісу дозволю собі подати незабаром..."⁵⁶.

Однак, побоюючись, що здійснення плану СВУ щодо земель російської України, які будуть окуповані австрійською армією, може мати негативні наслідки, міністерство закордонних справ зажадало від Союзу роз'яснень. У відповідь 12 вересня 1914 р. Президія СВУ надіслала міністерству спеціальний меморандум, в якому чітко пояснювалася суть згаданого Урбасом "компромісу". "При особливому становищі, що панує в Україні, — зазначалося в ньому, — вивласнення лятифундій не означало б перевороту, а радше істотно причинилося б до оспокоєння революційного шумування... Для великих землешіасників признається відповідне відшкодування"⁵⁷.

Заспокоївши у такий спосіб австрійський уряд, який перш за все дбав про майбутню долю великих польських землеатасників на Правобережній Україні, СВУ у своїх відозвах до українців прикордонних російських губерній продовжував закликати селян не боятися австрійської армії, яка принесе їм "землю, бо весь державний, цісарський і вірноцарський панський ґрунт та земля на просторі, зайнятому Австро-Угорщиною, перейде навіки у власність селян"⁵⁸.

Проте такий план розв'язання аграрного питання налякав великих польських землевласників, і їх страх за своє майбутнє посилювався в міру розвитку воєнних дій (відступ російської армії з Галичини). Вже наприкінці лютого 1916 р. австрійський консул у Монтре (Швейцарія) доносив урядові, що серед поляків, які з наступом російської армії повтікали з Галичини, почати поширюватися відомості, що "рутенські агітатори (йдеться про агітаторів віденського СВУ. — Ю. Л.) роздають серед українських полонених анархістські публікації з дозволу наших мілітарних установ. Що це означає для майже виключно польських дідичів на Україні, є ясным. Одночасно треба побоюватися, що пожежу трудно буде зльокалізувати — у Східній Галичині і в Угорщині живуть рутенці, щоб не говорити про тих, які евент. мали б бути прилучені до монархії (українці прифронтових російських губерній. — Ю. Л.)"⁵⁹.

Розробивши детальний план захоплення австрійською армією частини російської України і навіть принципи проведення земельної реформи на окупованих територіях, СВУ змушений був тікати з Галичини під натиском російської армії. У Відні СВУ орендував другий поверх будинку по Позефштедтер штрассе, №9. Тут же розміщувалися Президія СВУ, редакції різних його видань, адміністрація та експедиція.

Перебравшись до Відня і отримавши від міністерства закордонних справ через голову українського парламентського клубу К. Левицького 100 тис. австрійських крон "без точного означення на письмі на яких умовах" для розгортання своєї діяльності⁶⁰, Союз невдовзі відкрив представницькі бюро в столицях і великих містах багатьох європейських країн, у тому числі: два в Швейцарії — В. Степанківського (в Лозанні) і Є. Бачинського (в Женеві), два — в Стокгольмі (В. Степанківського й М. Залізняка), по одному в Берліні (Д. Донцов), Відні (Бардах), Лондоні (Дж. Рафалович), Софії (Л. Ганкевич) і Константинополі (М. Меленевський), започаткував видання у Відні "Вістника СВУ", редагування й коректуру якого здійснював проф. М. Возняк, німецькомовного "Ukrainische Nachrichten", фаховим редактором якого був колишній член УСДРП Микола Троцький. Перекладав тексти на німецьку мову секретар Президії СВУ, колишній член демократично-радикальної партії В. Козловський, а технічне редагування здійснював спочатку проф. В. Біберович, а потім — проф. О. Бачинський.

Згодом розпочалося видання в Лозанні (Швейцарія) франкомовного бюлетеня "L'Ukraine", куратором якого був В. Степанківський, а також серії агітаційно-пропагандистських брошур, в тому числі "Русь-Україна

й Московщина" Л. Цегельського, "Як жив український народ" М. Грушевського, "Прості слова" Л. Мартова, "Боротьба проти царату" А. Парвуса (Гельфанда) та ін. Представницькі бюро (крім лондонського) і видання Союзу — журнаш, брошури, прокламації тощо фінансувалися австрійським та німецьким урядами.

Після переведення Союзу до Відня до нього приєдналися вже згадані В. Козловський та М. Троцький, які проживати там, Іп. Бочковський з Праги, Ол. Семенів з Рима, Є. Бачинський і П. Бензя з Женеви та емігранти з Східної України. Крім того, офіційно не вступаючи до СВУ, його співробітниками стало багато українців-галичан, які змушені були під тиском російської армії переїхати вглиб Австро-Угорщини. Серед них — добре відомі в Гатчині політичні й культурні діячі: буковинський соціат-демократ Йосип Безпатко, Левко і Микола Ганкевичі, політики й журналісти В'ячеслав Будзиновський і Ярослав Веселовський, колишній редактор "Діла" літературознавець Михайло Возняк, економіст і суспільствознавець Тит Войнаровський, д-р Володимир Гнатюк, д-р Остап Грицай, адвокат д-р Роман Домбчевський, поети й письменники Василь Стефаник, Петро Карманський, Василь Пачовський, Богдан Легкий, журналісти Михайло Лозинський і Йосип Назарук, посли Володимир Бачинський, Євген Левицький, Лонгін Цегельський, Михайло Новаковський і Роман Перфецький, проф. Іван Пулюй, історики професори Мирон Кордуба, Омелян Терлецький, Степан Томашівський і Іван Крип'якевич, етнограф Зенон Кузеля, географ проф. Степан Рудницький, соціолог проф. Володимир Старосольський, мовознавці Роман Смаль-Стоцький та Василь Сімович, Андрій і Микола Чайковські та ін.⁶²

Зміцнивши свої позиції, президія Союзу у вересні 1914 р. скликала у Відні перший пленум з метою перебудови всієї організації й переобрання її голови. Однак на ньому між членами колишньої президії виникли досить гострі суперечки. Голова СВУ Д. Донцов різко виступив проти свого переобрання й зажадав, щоб про отримані від австрійського й німецького урядів кошти систематично докладно звітували. Але вимоги Д. Донцова були одностайно відхилені, й тоді він листом від 21 вересня 1914 р. повідомив президію про вихід із Союзу⁶³. Це, однак, не завадило йому працювати протягом всієї війни на користь центральних держав як у Відні, так і в Берліні та Швейцарії. Головою СВУ було обрано Миколу Залізняка⁶⁴.

Прихід його до кершництва СВУ спричинив значні зміни в діяльності Союзу. Схильність М. Залізняка до диктаторських методів керівництва, різкість і нетерпимість у стосунках з іншими членами організації, перехід до змовницьких, терористичних і нерідко авантюристичних методів боротьби невдовзі викликали обурення як серед членів президії, так і багатьох галичан, які співпрацювали з ним, і загрожувати відходом багатьох його прихильників, поставивши тим самим всю організацію на грань розвалу. Але про це розповімо трохи згодом. Тут же відзначимо, що, вступивши до Союзу з перших днів його існування як представник закордонного комітету партії українських есерів, якої на той час, по суті, ще не існувало, і відразу запропонувавши свої послуги австрійському генеральному штабові та шефові його т. з. інформаційного відділу полковникові Граниловичу, що безпосередньо керував військовою розвідкою, М. Залізник незабаром останнім був завербований як агент.

Саме в цей час у Відні перебував по дорозі до Києва М. С. Грушевський, і М. Залізник систематично інформував його про свої "зносини" з австрійським урядом. "Він, — писав згодом М. Залізник, — не висказуючи ні свого одобрения моїй політичній діяльності ані не осуджуючи її, все ж уважав за можливе для себе давати мені деякі поради (наприклад, в справі того, як на випадок часткової окупації

українських земель Австро-Угорщиною треба би було перед австро-угорським урядом освітлювати земельну справу)"⁶⁵.

Скориставшись протекцією перед австрійським урядом з боку голови українського парламентського клубу у Відні К. Левицького та посла від Буковини в австрійському парламенті М. Василька, Залізняк під обіцянки активних дій проти Росії одержав 250 тис. австрійських крон. Трохи згодом з допомогою того ж М. Василька, який дотримувався пронімецької політичної орієнтації, знайшовши шлях до німецького представництва у Відні, що досить прохолодно ставилося до СВУ, Залізняк отримав ще 200 тис. австрійських крон на придбання револьверів начебто для підпільних бойових структур на російській Україні⁶⁶. Як згодом свідчив О. Скоропис-Йолтуховський, придбану зброю закордонна група українських есерів, що складалася з М. Залізняка та Ф. Корольова, кудись транспортувала разом з своїми прокламаціями⁶⁷.

Ставши головою СВУ, М. Залізняк значно активізував діяльність, спрямовану на посилення зв'язків керованої ним організації з австрійськими генштабом і розвідкою, що викликато обурення інших членів як президії, так і Союзу, бо, встановивши регулярні контакти з міністерством закордонних справ як союзники центральних держав і "представники" українського народу в Росії й майбутньої Української держави, вони вважали для себе неможливим мати прямі контакти з вказаними австрійськими мілітарними організаціями. Коли ж дехто з членів президії чи Союзу протестував проти методів роботи й доручень, виконання яких вимагав від них Залізняк, останній поводився як диктатор, а М. Меленевському за непокору навіть погрожував тюремним ув'язненням і розстрілом⁶⁸. Проте подальша історія Союзу, навіть тоді, коли в ньому вже не було Залізняка, свідчить про досить тісні зв'язки СВУ як з австрійським генштабом, так і з його розвідкою.

Незважаючи на загострення внутрішніх незгод, гризні й доносів, Союз поступово розширював свою діяльність в різних напрямках і в різних країнах. Зокрема, перебравшись з Львова до Відня, СВУ продовжував працювати в Галичині й Буковині, де ним були залишені підпільні структури із завданням всіляко перешкоджати просуванню російської армії в Західну Галичину, збирати розвідувальну інформацію про плани російського військового командування, роботу цивільної адміністрації, а також готувати терористичні акти проти вищих чиновників російської адміністрації в Галичині, в першу чергу проти галицького намісника графа О. Бобринського й запеклого русофіла Дудикевича. Керівництво цими підпільними осередками здійснював М. Залізняк з допомогою Д. Донцова, В. Дорошенка та колишнього редактора львівської газети "Нове слово" Миколи Курцеби⁶⁹.

Як встановила жандармська контррозвідка Мезенцева, члени підпільних груп Залізняка найчастіше збиратися спочатку в приміщенні страхового товариства "Дністер", а згодом у приміщеннях при уніатському соборі св. Юра, головним чином в квартирі митрофорного протоієрея депутата Войнаровського, священника д-ра Гарнілевича і в паіаці митрополита графа А. Шептицького — в кімнаті його управителя монаха-базиліанця Йосипа Грошкого⁷⁰.

Звичайно, існували й інші підпільні явки членів цих груп, про які жандарми дізналися тільки через деякий час. Зокрема, 5 листопада 1914 р. на квартирі по вул. Городській, №3, в приміщенні колишнього українського банку, відбулася конспіративна нарада підпільників СВУ, в якій взяли участь М. Залізняк, Іван Сіяк, скульптор М. Гаврилко й слюсар Михайло Стефановський⁷¹. А через два дні — 7 листопада — до Львова прибув Д. Донцов і того ж дня на квартирі Войнаровського (площа Св. Юра, №5) відбулася його зустріч з М. Залізняком, М. Курцебою й Стафіняком, під час якої, доносив жандармський агент, Заліз-

няк заявив, що, за його даними, Курцеба й В. Дорошенко погано керують підготовкою підпільної групи "до важливих справ", бо працюють без певного плану й дуже необережно⁷².

Інструктуючи членів групи Курцеби-Дорошенка, Залізник категорично вимагав, щоб вони обов'язково (з конспіративних міркувань) влаштовуватися на роботу на підприємства економіки чи в торговельні заклади й з цією метою звернулися до професора учительської семінарії Тарасевича й банківського чиновника Скрентовича, проводили таємні наради з участю не всіх членів груп, а лише їх керівників і тих підпільників, які братимуть участь у терористичних актах. Крім того, на його думку, підпільні наради вдень повинні проводитися на конспіративних квартирах, а увечері — в кафетеріях, де буває багато людей, наприклад, у "Віденській кав'ярні"⁷³.

Завершуючи інструктаж, Залізник поставив перед керівництвом підпільної групи завдання знайти в оточенні Бобринського людину, яка була б обізнана з станом справ у губернаторстві і регулярно інформувала керівництво Союзу у Відні про плани й дії російської адміністрації Галичини. На це Донцов заявив, що така людина є — це один з приятелів Дорошенка і тому дану справу слід доручити останньому. Того ж вечора Донцов і Стафшак у "Віденській кав'ярні" провели нараду з проф. Тарасевичем і чиновником Скрентовичем⁷⁴.

Нарада членів іншої групи СВУ відбулася 23 листопада 1914 р. в передмісті Львова — Клепарові, в будинку колишньої української читальні "Просвіти". Від місцевих гадпільників у ній взяв участь Іван Лабинський, а від львів'ян — націонал-демократ М. Стефановський, соціаліст М. Курцеба, одна молода жінка і кілька юнаків. Обговоривши становище в краї після його захоплення російськими військами, як повідомляв таємний жандармський агент, було вирішено розпочати боротьбу з "кривавим царизмом" у тилах російської армії, всіляко перешкоджати її просуванню в Західну Галичину. "Між іншим, — писав цей же агент, — було вирішено взривати залізничні й інші мости в Галичині і взагалі знищувати й руйнувати шляхи, а потім викликати заколот в російських військах"⁷⁵.

(Далі буде)

⁷² Левицький Кость. Історія політичної думки галицьких українців. 1848—1914. - Львів, 1927. - Ч. 2. - С. 721.

⁷³ - Вістник Союзу Визволення України (далі - Вістник СВУ). - 27 жовтня 1914 р. - №2. - С. 8.

⁷⁴ Левицький Кость. Назв. праця. - С. 722.

⁷⁵ Там же. - С. 723.

⁷⁶ Центральний державний історичний архів України (далі — ЦДІА України), ф. 365, оп. 2, 1914 р., спр. 117, арк. 28.

⁷⁷ Дорошенко Вол. Союз визволення України // Свобода. — 5 серпня 1954 р. - №49.

⁷⁸ Там же.

⁷⁹ Там же.

⁸⁰ Вістник СВУ. - 5 жовтня 1914 р. - №1. - С. 1.

⁸¹ Дорошенко Вол. Назв. праця.

⁸² Вістник СВУ. - №1. - С. 1.

⁸³ Там же. - С. 2.

⁸⁴ Жук А. Союз визволення України // Пам'яткова книжка Союзу визволення України і календар на 1917 р. - Відень, 1917. — С. 366.

⁸⁵ Укр. іст. журн. - 1996. - №6. — С. 81-83.

⁸⁶ Там же. - С. 87-88.

⁸⁷ Жук А. Назв. праця. - С. 367.

⁸⁸ Укр. іст. журн. - 1996. - №6. — С. 86.

⁸⁹ Український археографічний збірник. — К., 1926. Т. I. — С. 317.

⁹⁰ ЦДІА України, ф. 365, оп. 2, спр. 117, арк. 21.

⁹¹ Там же.

⁹² Там же.

⁹³ Чикаленко Євген. Щоденник. — Львів, 1931. — С. 475.

- ²³ Скоропис - Йолтуховський Олександр. Мої "злочини" // Хліборобська Україна. — Відень, 1920— 1921. — Збірники II, III, IV. — С. 191.
²⁴ ЦДІА України, ф. 365, оп. 2, спр. 117, арк. 25.
- ²⁵ Дорошенко Вол. Назв, праця // Свобода. — 6 серпня 1954 р. — №50.
- ²⁶ Дорошенко Дм. Мої спомини про недавнє минуле (1914— 1918). — Львів, 1923. — Ч. I. — С. 11.
- ²⁷ Дорошенко Вол. Назв, праця // Свобода. — 6 серпня 1954 р. — №50.
- ²⁸ Дорошенко Дм. Назв, праця. — С. 27— 29.
- ²⁹ Там же. — С. 29.
- * На початку війни, дізнавшись про створення СВУ і про його звернення до українського народу, київські тупівці поставилися до нього негативно. "Я, — писав згодом Є. Х. Чикаленко, — навіть з обуренням говорив: "Оті жовтороті хлопчак, сидючи собі в безпечному місці, розводять нездійсненні фантазії, а нас через них можуть перевишати або принаймні позасилати кудись!" (Чикаленко Євген. Щоденник. — С. 475).
- ³¹ Чикаленко Євген. Щоденник. — С. 470.
- ³³ 1917 год на Киевщине. Хроника. — К., 1928. — С. 216.
- ³³ Дорошенко В. ол. Назв, праця // Свобода. — 6 серпня 1954 р. — №50.
- ³⁴ Скоропис - Йолтуховський Олександр. Назв, праця. — С. 202.
- ³⁵ Вістник СВУ. — №. — С. 8.
- ³⁶ Там же.
- ³⁷ В переглянутих нами фондах губернських жандармських управлінь і охоронних відділень жодної з вказаних прокламацій не виявлено.
- ³⁸ ЦДІА України, ф. 386, оп. I сч, спр. 2284, арк. 4.
- ³⁹ Там же, арк. 4 зв.
- ⁴⁰ Скоропис - Йолтуховський Олександр. Назв, праця. — С. 218.
- ⁴¹ Дорошенко В. ол. Назв, праця // Свобода. — 6 серпня 1954 р. — №50.
- ⁴² Скоропис - Йолтуховський Олександр, Назв, праця. — С. 201.
- ⁴³ Там же.
- ⁴⁴ Там же. — С. 203.
- ⁴⁵ Там же.
- ⁴⁶ Вістник СВУ. — №. — С. 2.
- ⁴⁷ Там же.
- ⁴⁸ Там же.
- ⁴⁹ Там же. — С. 4— 5.
- ⁵⁰ Там же. — С. 5.
- ⁵¹ Там же. — С. 7.
- ⁵² Там же. — С. 5.
- ⁵³ Там же.
- ⁵⁴ Там же. — С. 8-9.
- ⁵⁵ Скоропис - Йолтуховський Олександр. Назв, праця. — С. 204.
- ⁵⁶ Роздольський Роман. До історії "Союзу визволення України" // Український самостійник. — 1969. — №37. — С. 35.
- ⁵⁷ Там же. — С. 35- 36.
- ⁵⁸ Там же. — С. 36.
- ⁵⁹ Там же.
- ⁶⁰ Скоропис - Йолтуховський Олександр. Назв, праця. — С. 205.
- ⁶¹ Роздольський Роман. Назв, праця. — С. 37.
- ⁶² Дорошенко Вол. Назв, праця // Свобода. — 6 серпня 1954 р. — №50; Український археографічний збірник. — К., 1926. — Т. I. — С. 309.
- ⁶³ Боротьба (Женева). — 1915. — № 2. — С. 4.
- ⁶⁴ Роздольський Роман, Назв, праця. — С. 35; Скоропис - Йолтуховський Олександр. Назв, праця. — С. 204— 205.
- ⁶⁵ Залізник Микола. Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовсь кому II Берестейський мир. Спомини та матеріали. — Львів—Київ, 1928. — С. 62—63.
- ⁶⁶ Роздольський Роман. Назв, праця // Український самостійник. — 1969. — №39. — С. 42.
- ⁶⁷ Скоропис - Йолтуховський Олександр. Назв, праця. — С. 202.
- ⁶⁸ Роздольський Роман. Назв, праця // Український самостійник. — 1969. — №40. — С. 32.
- ⁶⁹ ЦДІА України, ф. 365, оп. 2, спр. 10, арк. 172- 181; спр. 110, арк. 2—7; спр. 117, арк. 25— 26; спр. 120, арк. 1 та ін.
- ⁷⁰ Там же, спр. 10, арк. 180.
- ⁷¹ Там же, спр. ПО, арк. 2.
- ⁷² Там же, арк. 4.
- ⁷³ Там же, арк. 5.
- ⁷⁴ Там же.
- ⁷⁵ Там же, арк. 7.